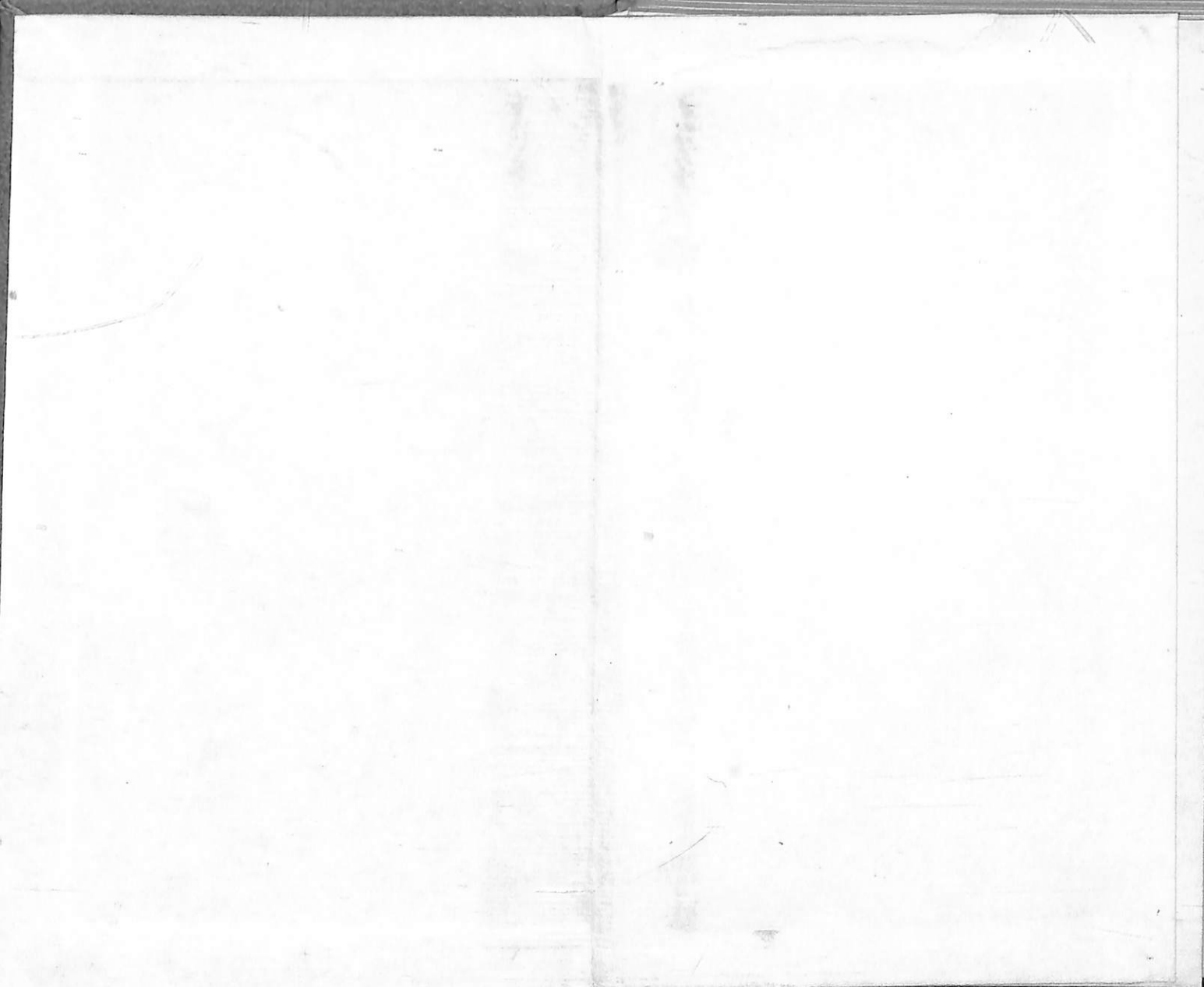

БУКВАР Івана Федорова

ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
КИЇВ — 1975

БУКВАРЬ
Ивана Федорова

(На церковнославянском и украинском языках)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *Й. Й. Брозьк*
 Фотограф *М. Ф. Мироненко*
 Художній редактор *В. А. Кононенко*
 Технічний редактор *В. С. Куйбіда*
 Коректори *Г. І. Кривопук,*
Т. Г. Соломаха

Надруковано з набору та кліше
Головного підприємства на книж-
ковій фабриці «Жовтень» республі-
канського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидав
УРСР, Київ, вул. Артема, 23-а.

Здано на виробництво 16.IX 1974 р.
Підписано до друку 23.V 1975 р.
Папір ілюстраційний. Формат 70×
×84¹/₃₂. Фіз. друк. арк. 3,0. Умовн.
друк. арк. 3,27. Обліково-видавн.
арк. 3,011. Ціна 39 коп. Тираж
15 000. Замовл. 676.

Ф $\frac{70301-024}{M205(04)-75}$ БЗ-39-26-74

© Видавництво «Дніпро», 1975.

А	Б	В	Г	Д	Е	Ж
З	И	Й	К	Л	М	Н
О	П	Р	С	Т	У	Ф
Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ъ	Ы
Ь	Э	Ю	Я	Ѧ	ѧ	Ѩ
ѩ	Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ
Ѱ	ѱ	Ѳ	ѳ	Ѵ	ѵ	Ѷ
ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ
Ѿ	ѿ	Ѡ	ѡ	Ѣ	ѣ	Ѥ
ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ	ѫ
Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
ѳ	Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ
Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ	Ѡ
ѡ	Ѣ	ѣ	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ
Ѩ	ѩ	Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ
ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ	ѳ	Ѵ	ѵ
Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ
ѽ	Ѿ	ѿ	Ѡ	ѡ	Ѣ	ѣ
Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ
ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ	ѱ
Ѳ	ѳ	Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ
ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ
Ѡ	ѡ	Ѣ	ѣ	Ѥ	ѥ	Ѧ
ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ
Ѯ	ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ	ѳ	Ѵ
ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ
Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ	Ѡ	ѡ	Ѣ
ѣ	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ
Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ
ѱ	Ѳ	ѳ	Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ
Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ
ѿ	Ѡ	ѡ	Ѣ	ѣ	Ѥ	ѥ
Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ	ѫ	Ѭ
ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ	ѳ
Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ
ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ	Ѡ	ѡ
ѣ	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ
Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ
ѱ	Ѳ	ѳ	Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ
Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ
ѿ	Ѡ	ѡ	Ѣ	ѣ	Ѥ	ѥ
Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ	ѫ	Ѭ
ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ	ѳ
Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ
ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ	Ѡ	ѡ
ѣ	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ
Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ
ѱ	Ѳ	ѳ	Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ
Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ
ѿ	Ѡ	ѡ	Ѣ	ѣ	Ѥ	ѥ
Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ	ѫ	Ѭ
ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ	ѳ
Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ
ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ	Ѡ	ѡ
ѣ	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ
Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ
ѱ	Ѳ	ѳ	Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ
Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ
ѿ	Ѡ	ѡ	Ѣ	ѣ	Ѥ	ѥ
Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ	ѫ	Ѭ
ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ	ѳ
Ѵ	ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ
ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ	Ѡ	ѡ
ѣ	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ
Ѫ	ѫ	Ѭ	ѭ	Ѯ	ѯ	Ѱ
ѱ	Ѳ	ѳ				

10

۷۷

1

У Д Д

9

H
L

52

51

٩٧

БРАЖАНА

• 𐌿𐌸 𐌿𐌸 𐌿𐌸 𐌿𐌸 𐌿𐌸 𐌿𐌸

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת הַקּוֹל
 וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת הַקּוֹל

• **нпн нпн нк нп нх нф**

МЛ МЗ МД МП МН МВ МУ

мн мѣ мѣх мѣч мѣл мѣл

• 𐌱𐌶 𐌱𐌴 𐌱𐌰 𐌱𐌺 𐌱𐌸 𐌱𐌺

𐌲𐌿𐌱 𐌲𐌿𐌲 𐌲𐌿𐌳 𐌲𐌿𐌴 𐌲𐌿𐌶 𐌲𐌿𐌷

ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ ᑭᑦᑭᑦ

• 190 19X 19H 19L 19M 19N

19L 19J 19K 19M 19W 19Y

1999 19J 19⁴ 19X 19S 19N

31 28 27 26 25

[illegible]

עוֹד עוֹד עוֹד עוֹד עוֹד עוֹד עוֹד עוֹד

የዕለታዊ የጥራት ማረጋገጫ ስርዓት

• **ከቤት ከቤት ከሐገ ከቤት ከቤት**

нѡф нѡл нѡз нѡѡ нѡш

הכח הכח הכח הכח הכח

УН ВРН НДН НДУ НДЖ

• ϕ 是 X 上的映射

עלם שולם מלם מלם מלם מלם מלם מלם מלם מלם

For the Love of the Lord Jesus Christ

• ԳՐԱԿՐԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ

אָרבעט פֿאַר אַלע

Зрѣ крѣ лрѣ мрѣ нрѣ
 прѣ ррѣ ерѣ трѣ фрѣ
 хрѣ црѣ чрѣ шрѣ црѣ .

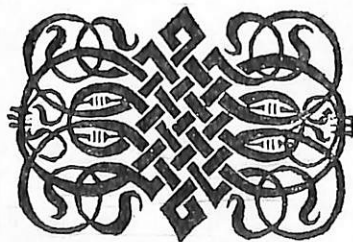
нѣ
 Бры вры гры дры жры
 зры кры лры мры нры
 пры рры еры тры фры
 хры цры чры шры цры .

ѣ
 Брѣ врѣ грѣ дрѣ жрѣ
 зрѣ крѣ лрѣ мрѣ нрѣ
 прѣ ррѣ ерѣ трѣ фрѣ
 хрѣ црѣ чрѣ шрѣ црѣ .

ѣ
 Бю врю грю дрю жрю
 зрю крю лрю мрю нрю

прю ррю ерю трю фрю
 хрю црю чрю шрю црю .

Брѣ врѣ грѣ дрѣ жрѣ ѣ
 зрѣ крѣ лрѣ мрѣ
 нрѣ прѣ ррѣ ерѣ
 трѣ фрѣ хрѣ
 црѣ чрѣ
 шрѣ
 црѣ
 .

ѿ҃҃ ВѢДН . ВЪРАЗУМЛѢА .
ВЪРАЗУМЛѢШИ . ВЪРА
ЗУМЛѢТЕ . ВЪРАЗУ
МЛѢВА . ВЪРАЗУМЛѢ
ѢТА . ВЪРАЗУМЛѢМО .
ВЪРАЗУМЛѢТЕ . ВЪРА
ЗУМЛѢНТЕ .

ѢДЪ ГЛАГОЛЬ . ГЛАГОЛА . ГЛА
ГОЛЕШИ . ГЛАГОЛЕШЬ . ГЛА
ГОЛЕВА . ГЛАГОЛЕТА . ГЛА
ГОЛЕМО . ГЛАГОЛЕТЕ . ГЛА
ГОЛЮТЪ .

ДѢ
ДѢРѢ . ДѢА . ДѢШН .
ДѢТѢ . ДѢБА . ДѢТА .
ДѢМО . ДѢТЕ . ДѢЮТ .

ѢТЬ . ѢМЛА . ѢМЛЕШИ . КС'
ѢМЛЕТ' . ѢМЛЕВА . ѢМЛЕ
ТА . ѢМЛЕМО . ѢМЛЕТЕ .
ѢМЛЮТЪ .

ЖИВѢТЕ . ЖИВА . ЖИ КЪ
ВНШН . ЖИВНТЪ . ЖИ
ВНВА . ЖИВНТА . ЖИВН
МО . ЖИВНТЕ . ЖИВА
ТЪ .

Селѣ . срѣ . срѣши . кѣ
срѣтъ . срѣва . срѣ
та . срѣмо . срѣте .
срѣтъ .

ЗЕМЛѦ . ЗИЖДА . ЗИ КѦ
ЖДЕШИ . ЗИЖДЕТЬ .

мнѣютъ .

ѦѦ Нѣшь . носѣ . носѣши .
носѣтъ . носѣва . носѣ
та . носѣмо . носѣте .
носѣтъ .

ѦѢ Онъ . обновляѣа . о
бновляѣши . обновляѣ
етъ . обновляѣва . обно
вляѣта . обновляѣмо .
обновляѣте . обновляѣ
ютъ .

ѦѤ Прокон . прелагѣа . пре
лагѣши . прелагѣетъ .
прелагѣва . прелагѣта .
прелагѣмо . прелагѣте .

прелагѣютъ .

Рцы . родѣ . родѣши . ѦѦ
родѣтъ . родѣва . родѣ
та . родѣмо . родѣте .
родѣтъ .

Слово . слава . слави ѦѢ
ши . слави . славива .
слави́та . слави́мо . сла
ви́те . слава́тъ .

Твердо . творѣ . творѣ ѦѤ
ши . творѣтъ . творѣва .
творѣта . творѣмо .
творѣте . творѣтъ .

Нѣ . оумѣдрѣа . оумѣ ѦѢ
дрѣши . оумѣдрѣетъ .

оумѣдрѣва . оумѣдрѣ
ѣта . оумѣдрѣмо . оу
мѣдрѣете . оумѣдрѣ
ютъ .

мѣ фѣртъ . философа .
философши . философ
фитъ . философва .
философита . философ
фимо . философите .
философатъ .

мѣ хѣръ . хвала . хвалн
ши . хвалитъ . хвалн
ва . хвалнта . хвалн
мо . хвалните . хвалѣ .

Отъ . ѡкрываѣа . ѡ мѣ
крываѣши . ѡкрыва
ѣтъ . ѡкрываѣва . ѡ
крываѣта . ѡкрываѣмо .
ѡкрываѣете . ѡкрыва
ютъ .

цѣ . цѣломѣдра . цѣ мѣ
ломѣдриши . цѣломѣ
дритъ . цѣломѣдрива .
цѣломѣдрита . цѣломѣ
дримо . цѣломѣдрите .
цѣломѣдратъ .

чѣръ . чѣа . чѣнши . мѣ
чѣн . чѣнва . чѣнта .
чѣнмо . чѣните . чѣа .

АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .

АПН . АПН . АПН .

АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .

АПН

Портретъ .

АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .
 АПН . АПН . АПН . АПН . АПН .

АПН

АПН

АПН . АПН . АПН .

АПН . АПН . АПН .

АПЛЫ.

ἈΠΛΚΑ . ἈΠΛΚΗ . ἈΠΛΚΘ .
 ἈΠΛΚϚ . ἈΠΛΤΕΝ . ἈΠΛΤΊΗ .

F

нѣ . бѣ . бѣа . бѣ .
бѣе . бѣ . бѣу . бѣ .

БГМЗ .

БЖТВЪ . БЖТВА . БЖТВѢ .

БЖТВ. БЖТВ.

БЖТВЕНЪ . БЖТВЕНА .

БЖТВЕНЕ . БЖТВЕНН .

БЖТВЕНО . БЖТВЕНУ .

БЖТВЕНЫ .

БЛЖАТЪ . БЛЖНІТА . БЛЖНІ

ТЕ . БЛЖИТИ .

БЛГЪ . БЛГА . БЛЖЕ .

БЛГІН . БЛГО . БЛГУ .

БЛГТЬ . БЛГТІН .

БАГТЕЛЬ . БАГТЕЛЛА .

СВЯТЫЙ .

БЛГТЬ . БЛГТЕ . БЛГТН .

БЛГТА . БЛГТЫІНН .

БЛГВН . БЛГВЛН . БЛГВЛ .

БЛГВЕНЪ . БЛГВЕНА .

БЛГВЕНЕ . БЛГВЕНН .

БЛГВѢНО . БЛГВѢНУ .

БАГВЕНЫ.

БЛЖЕНЪ . БЛЖЕНА . БЛЖЕ

НЕ . БЛЖЕНН . БЛЖЕНО .

БЛЖЕНУ . БЛЖЕНЫ .

бѣа . бѣе . бѣѸ . бѣы .
ѿбѣе .

ѿѢ В
Ѣа . Ѣаки . ѢаѸ .
Ѣаѣ . ѿѢако .
Ѣаѹ . Ѣаѹека . Ѣаѹеки
Ѣаѹеко . ѢаѹекоѸ . Ѣаѹ
еѣи . Ѣаѹеѣи .
Ѣаѹи . Ѣаѹи . Ѣаѹи .
Ѣаѹи . Ѣаѹи .
Ѣѡкрѣѣ . Ѣѡкрѣе . Ѣѡ
крѣи . Ѣѡкрѣи . Ѣѡ
крѣѸ . Ѣѡкрѣи .
Ѣаѹа . Ѣаѹе . Ѣаѹы .
Ѣаѹѣ . ѿѢаѹѣ .

Г
Гѣ . Гѣ . Гѣ . Гѣ . Гѣ . не
ѡгѣ .

Гѣи . Гѣи . Гѣи . Гѣи .

Гѣѣѣ . Гѣѣѣ . Гѣѣѣ .
Гѣѣѣ . Гѣѣѣ .
Гѣѣѣ . Гѣѣѣ .
Гѣѣѣ . Гѣѣѣ .
Гѣѣѣ . Гѣѣѣ .
Гѣѣѣ . Гѣѣѣ .

Гѣѣ . Гѣѣ . Гѣѣ . Гѣѣ .
Гѣѣ . Гѣѣ . Гѣѣ .
Гѣѣ . Гѣѣ . Гѣѣ .
Гѣѣ . Гѣѣ .

ѿѢ' ДѢТЪ . ДѢТА . ДѢТН . ДѢТО .
 ДѢТѸ .
 ДѢТНЪ . ДѢТНА . ДѢТНЕ .
 ДѢТНИ . ДѢТНО . ДѢТНѸ .
 ДѢТНЫ .
 ДѢШЪ . ДѢША . ДѢШЕ .
 ДѢШН . ДѢШѸ .
 ДѢН . ДѢЕМ .
 ДѢТѢЪ . ДѢТѢА . ДѢТѢЕ .
 ДѢТѢО . ДѢТѢѸ .
 ДѢУЬ . ДѢУІЪ . ДѢУІА .
 ДѢУІНИ . ДѢУІКѸ . ДѢУІТЕН .
 ДѢУІТІН .
 ДѢЦЪ . ДѢЦА . ДѢЦЕ .

ДБЦХ, ДБЦЫ, ДБЦТ,

ДВЪ . ДБА . ДВО . ДВЪ .

ДЫ . ДЪ .

АБДЗ . АБДА . АБДЕ .

ДБД⁹ . ДБД⁸ . ДБД¹ .

ДВДВЪ . ДВДВЕ . ДВДВН .

ДБДВ0 . ДБДВ8 . ДБДВЫ .

ДВ ДВТ.

ДВАКЪ . ДВАКА . ДВАКН

ДВ ДК 8 . ДВ ДТІН .

[illegible]

[illegible]

• 19VS • 7VS • 8VS
• 11VS • 10VS • 9VS • 7VS 4H

ЭЖУТЛА • ЭЖУТЛА • ЭЖУТЛА
ЭЖУТЛА • ЭЖУТЛА • ЭЖУТЛА
ЭЖУТЛА • ЭЖУТЛА • ЭЖУТЛА

• 17МН
• ННН • ОНН • УНН • ЯНН
Н

१२३४५६७८९१०१११२१३१४१५१६१७१८१९२०२१२२२३२४२५२६२७२८२९३०३१३२३३३४३५३६३७३८३९४०४१४२४३४४४५४६४७४८४९५०५१५२५३५४५५५६५७५८५९६०६१६२६३६४६५६६६७६८६९७०७१७२७३७४७५७६७७७८७९८०८१८२८३८४८५८६८७८८८९९०९१९२९३९४९५९६९७९८९९

• ЖУЛУНИ
 • ОЖУЛУНИ • ИИЛУНИ • НЗЛУ
 НИ • УЖУЛУНИ • ЗУЛУНИ
 • ЮЖУНИ
 • ЯЖУНИ • ОЯЖУНИ • НЯЖУНИ
 • ЭЖУНИ • УЖУНИ • ЗЖУНИ
 • ФУНИ • МУНИ • НУНИ

Крѣпъ. Крѣпъ. Крѣпъ.

ԻՆՏԵՆՍԻՎԱԿԱՆ • ԻՆՏԵՆՍԻՎԱԿԱՆ
 ԳՆԱԿԱՆ • ԳՆԱԿԱՆ

ՋՎ • ՋԿԿԿՎ • ԿԿԿԿ

• YHHHWW • ZHHHWW

WYHYY. WYHYY. WYHYY

НУННУУ • ХУННУУ • УННУУ

.....

WITH

• $\frac{1}{2}W$ • $\frac{1}{2}W$ • $\frac{1}{2}W$

WATERS • WATERS

• HHLVW • HHLV

• H.L.V.W. • 9.L.V.W.

• 19.1.19. 20.1.19. 21.1.19.

(Faint handwritten notes at the bottom of the page)

1. $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$

· 870W · 1970W

• wəhəw • yəhəw • zəhəw

прѣнѣ . прѣна . прѣне .
прѣни . прѣно . прѣнѣ .
прѣны .

прѣнѣ . прѣна . прѣне .
прѣни . прѣно .
прѣнѣ . прѣнѣ .
прѣны .

прѣнѣ . прѣна . прѣне .
прѣни . прѣно .
прѣнѣ . прѣнѣ .
прѣны .

прѣнѣ . прѣна . прѣне .
прѣни . прѣно . прѣны .
прѣнѣ .

рѣнѣ . рѣна . рѣне .
рѣни . рѣно . рѣнѣ .
рѣны .

сѣнѣ . сѣна . сѣне .
сѣни . сѣно . сѣнѣ .
сѣны .

елѣна . елѣне . елѣнѣ .

ерѣнѣ . ерѣна . ерѣне .
ерѣни . ерѣно .

ерѣнѣ . ерѣна . ерѣне .
ерѣни . ерѣнѣ .
ерѣны .

80

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ннѣ
ѿ . ѿ ннѣ . ннѣ
ѿ . ннѣ . ѿ ннѣ
ѿ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

Ф

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ
ѿ ннѣ . ѿ ннѣ
ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ
ѿ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ
ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

О

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ
ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

ѿ ннѣ . ѿ ннѣ . ѿ ннѣ

81

ѿг Х
 Хѣ . Хѣ . Хѣ . Хѣ .
 Хѣъ . Хѣа . Хѣе . Хѣи .
 Хѣо . Хѣѡ . Хѣы .
 Хѣѣ .

Ѡ
 Ѡѡѡ . Ѡѡѡ . Ѡѡѡ .
 Ѡѡѡ . Ѡѡѡ .
 Ѡѡѡ . Ѡѡѡ . Ѡѡѡ . Ѡѡѡ
 Ѡѡѡ .
 Ѡѡѡѡ . Ѡѡѡѡ . Ѡѡѡѡ .
 Ѡѡѡѡ . Ѡѡѡѡ .
 Ѡѡѡѡѡ .
 Ѡѡѡѡѡ . Ѡѡѡѡѡ . Ѡѡѡѡѡѡ
 Ѡѡѡѡѡѡ .

Ц
 Цѣ . Цѣм . Цѣи . Цѣо ѿ
 Цѣѡ .
 Цѣѡ . Цѣѡ . Цѣѡ .
 Цѣѡ . Цѣѡ . Цѣѡ .
 Цѣѡѡ .
 Цѣѡѡ . Цѣѡѡ . Цѣѡѡ .
 Цѣѡѡѡ .
 Цѣѡѡѡѡ .
 Цѣѡѡѡѡѡ .
 Цѣѡѡѡѡѡѡ .
 Цѣѡѡѡѡѡѡѡ .
 Цѣѡѡѡѡѡѡѡѡ .
 Цѣѡѡѡѡѡѡѡѡѡ .

црѣвнн . црѣвно . црѣво
внѣ . црѣвны . црѣвнѣ

ѡз ѣтъ . ѣтъ . ѣта . ѣте
ѣти , ѣто , ѣтѣ , ѣты

ѣтѣ .
ѣтнѣ . ѣтна . ѣтне .
ѣтнн . ѣтно . ѣтнѣ .
ѣтны . ѣтнѣ .

ѣлкѣ . ѣлка . ѣлкен .
ѣлкѣ .

ѣлѣ . ѣла . ѣлѣ .
ѣлкѣ . ѣлка . ѣлкен .
ѣлко . ѣлкѣ .
ѣлѣтен . ѣлѣтин .

Ѧ . Ѧзѣѣмь всемѣ мнѣ ѡз
рѣсѣтъ .

Б . бѣзѣмь прѣже всѣх ѡнѣ
вѣкъ .

В . вѣжѣ всю тѣмнѣ ѡвѣ
чѣлкѣ .

Г . гѣжѣ вѣмѣ снѣмѣ пѣ
чѣлкѣ .

Д . добрѣ есть вѣрѣннѣ пѣ
вѣмѣ мѣ .

Е . есть гнѣбѣ мѣнѣ на пѣ
гнѣннѣ .

Ж . жѣзѣѣмь всемѣ пѣ

мѣрѣ.
 пѣ С . сло законо престѣ
 пникомъ .
 пѣ З . земаа пѣножїе по
 гамъ моймъ .
 пѣ Н . нже есть прѣгаъ мойн
 нанбѣхъ .
 пѣ І . інаго нѣсть бѣга рѣ
 зѣ менѣ .
 пѣ К . како звѣщаа на
 ма солъ звѣтъ .
 пѣ Л . людїе мойн законо
 престѣпнїи .
 ѿ М . мыслїша на ма
 змаа злѣгїа .

Н . накрѣтъ пропѣша ѿ
 ма .
 О . оцѣта нже лун напо
 ншамъ .
 П . правѣнаго еѣа бжїа . ѿ
 Р . раздѣлїша рѣзѣ ѿ
 моа себѣ .
 С . стѣдно грѣхъ стѣдѣ ѿ
 бѣнїе .
 Т . тернобѣ венѣцъ въ ѿ
 зложнїша на ма .
 Оѿ . оумѣ пнла рѣцѣ ѿ
 рече , ѿтъ ема ѿкрове
 правѣднаго сего .
 Ф . фарїсеи возопїша ѿн

[illegible][illegible]

кѣа ѿквѣрны . не пѣи

блже душа наша .

Сѣи бже , сѣи крѣ
пкѣи , сѣи вѣсѣмѣрныи

помнѣи насѣ .

Слава ѿцѣ небу сѣомѣ
дѣу . нѣи нѣрмо нѣвѣ
кѣи вѣкомѣ аминѣ .

Престѣа трѣе помнѣи
насѣ , гѣи оцѣи грѣ
хѣи наша . вѣко прѣсти
бѣзакѣнѣи наша . сѣи
поѣти , ѿнецѣлѣи нѣмо
щѣи наша , ѿмени тво
ѣго радѣи . Гѣи помнѣи

г . ела . ѿнѣ .

ѿте насѣ , ѿже еси на
небѣхѣ . дѣстѣи тѣа ма
твоѣ . да прѣидѣ цѣтѣи
твоѣ . да бѣдетѣ вола
твоѣа ѿко на небѣи нѣлазе
мѣи . хлѣбѣ насѣ на
сѣщѣи , да нже намѣ
дѣсѣ . нѣоставѣи намѣ
долгѣи наша , ѿкоже нѣ
мы оставѣаѣмѣ долѣ
жѣи комѣ нашѣи . нѣе
вѣведѣи насѣ вѣнекѣше
нѣи . нѣи нѣзѣаѣи насѣ
ѿлаѣкаѣаго .

Г҃и помнѣѡ, вѣ . сла .
іиіѣ .

Прїидѣте поклоннѣмѣ
црѣи на́шемѣ бгѣ . прї
идѣте поклоннѣмѣ хѣ,
црѣи нбгѣ на́шемѣ . прї
идѣте поклоннѣмѣ и
припадѣмѣ к сѣмѣмѣ гѣ іѣ
хѣ црѣи нбгѣ на́шемѣ .

Нѣповѣданіѣ правосла́в
ныѣ вѣры . пѣрваго
ѡбѣра .

Вѣрѣю вѣдѣіаго бга .
ѡца всѣдержітѣла . тво

рца нбѣ іземлѣи , вѣдѣ
мымѣже вѣѣмѣ , и невѣ
димы . нбѣдѣіаго га
іѣа хѣ еѣа бжїа . едѣіа
ро́днаго , иже ѡ́ца ро́же
іааго прѣже вѣѣхѣ вѣѣс .
свѣѣта ѡ́свѣѣта , бга и
сѣііа , ѡ́бга и сѣііа .
ро́жеіа , а не сѣтворѣа .
едѣіа сѣіа ѡ́цѣ , и мѣ
же бѣа бѣіа . на́сѣ радѣ
члѣкѣ и на́шего радѣ сѣсѣ
іа сѣшѣшаго сѣнбѣсѣ .
нбѣплѣщѣшаго сѣ ѡ́дѣха
сѣа , и мѣрїа дѣы вѣѣ

ловѣушася . распѣта
заны при похитѣхъ
плѣтѣхъ . страдавша и
погребена . и възкрѣшаго
въ третій днь по погребеніи
и възвѣщающаго насъ ,
небѣдѣщаго о дѣснѣхъ шѣхъ .
и паки грядущаго съ сла
вою еднѣи живымъ и
мертвымъ , егѣже црѣви
и бѣть конца .

Второго събора
и възвѣщающаго насъ ,
небѣдѣщаго о дѣснѣхъ шѣхъ .
и паки грядущаго съ сла

иже съ шѣхъ не вѣномъ
споклонѣма не вѣлави
ма глѣвшаго прѣки , въ
еднѣхъ стѣхъ съборѣхъ и
апѣлѣхъ црѣви . непо
вѣдѣхъ еднѣокрѣщеніе въ
оставленіе грѣхѣхъ . чѣхъ
въ крѣпѣхъ мертвымъ ,
и живымъ бѣдѣщаго въ
ка аминь

мѣтѣ

Ослави остави , шѣхъ
стѣхъ бѣхъ съгрѣшеніа на
ша . вола и невола

ѿже вѣлѣѣ ѿвѣлѣ .
въвѣдѣніи , ѿневѣѣ
дѣніи . ѿже въоумѣ
ѿвъпомышленіи . всѣ
ми прѣстѣ , ѿко бл҃гѣи
чѣко лѣбѣцѣ .

ѿ мѣтѣ ѿи

Всѣ еѣаа трѣе еѣіноеѣ
цнаа . неѣдержімаа
держѣаа , ѿнераздѣлі
моѣ црѣтво . ѿже всѣм
бл҃гнмѣ вѣновѣа . бл҃го
волѣ вънастоѣщѣи ѿи
чѣѣ ѿмнѣ грѣшнѣм .
ѿвѣнми ѿмынѣквѣрнѣмѣ ,

ѿпрѣсвѣтнѣми смѣіѣл .
ѿко давсѣгда въспѣваю
словѣсловѣи ѿглаго еѣдінѣ
ѣтѣ , еѣдінѣ гѣ , іѣ хѣ .
въсѣлѣвѣмѣ бгѣмѣ ѿцѣмѣ
амѣнѣ .

Прѣмѣдрѣстѣ наѣтаѣвѣи
чѣ , ѿсмѣіѣлѣмѣ давѣчѣ . не
мѣдрѣмѣмѣ наѣкаѣзѣаѣтѣлѣи ,
ѿнѣнѣцнмѣмѣ заѣщнѣтнѣтѣ
лю . ѿѣтѣвѣрднѣ ѿвѣразѣ
мѣи ѣрѣце моѣ . бл҃го , тѣи
даѣждѣми слоѣво , ѿже
ѿѣѣѣ еѣднѣпорѣднѣе слоѣво .
ѣѣѣѣ ѿѣѣтѣнама моѣма

не зъбрани. ꙗже сѣа
 ти тѣмъ мѣстѣ, по
 мнѣннѣмъ пѣу
 шамъ. шало.
 Бѣго рабѣмъ, обрадо
 ваннѣмъ мѣстѣмъ тою.
 галѣмъ тѣмъ яже нахъ.
 не галѣмъ тѣмъ яже тѣмъ
 го. ꙗко роуна еси хъ
 шѣа, не забвѣмъ ꙗша
 нашѣмъ. шало.
 Пѣнѣ еси, ꙗже шѣи
 етѣмъ. шало.

о зѣтѣ етѣмъ. ꙗко
 прѣзрѣмъ мнѣмъ рабѣ
 боя, ꙗко шѣи бѣа
 тѣмъ бѣи роу. ꙗко
 тѣмъ мнѣмъ бѣи еси
 ани, не тѣмъ бѣи,
 нѣмъ тѣмъ бѣи роу.
 боящѣмъ го. ꙗко
 ꙗже бѣи мѣстѣмъ
 боящѣмъ. ꙗко
 шѣи тѣмъ бѣи.

въспрїѣтъ ѿ нѣа ѡтрока
своего , поманѣти мнѣ
лость , ꙗко глаголющѣмъ
нашимъ , авраамѣ не ѣме
ни его до вѣка .

Мѣтва великаго
васнїа .

Г҃и г҃и ѿбави насъ ѿ всѣхъ
кїа стрѣлы лѣтѣющаа
въ днѣ . ѿбави насъ
ѿ всѣхъ кїа вѣщн , въ
тѣмѣ приходѣщїа . прї
ѿмнѣ жерть въ вечерню
рѣкъ нашихъ въ зѣбѣ
нїе . сподобѣ насъ и

нощное поприще беспоро
ка прїити не ѿнекому
ѿ слыхъ . ѿбави насъ
ѿ всѣхъ смѣщенїа и
страха , ꙗже ѿ дїавола
намъ прибывающаго .
и дарѣ дшамъ нашимъ
оумнѣнїе , и помысло
нашимъ попечѣнїе . ꙗже
на страшиѣмъ и правѣ
днѣмъ твоимъ сѣдѣи
спытанїа . прїгвозди
страѣѣ твоимъ плоти
наша , и оумертви оуды
наша сѣщаа на земли .

ѡко да ѡинымъ безмо
лвѣемъ просвѣтѣмъ
зрѣніемъ сѹдѣбъ твоихъ .
ѡи мѣ ѡна сѣзъ вѣско ме
утаніе неподобно и желаніе
нѣ вредно . вѣстави на
вѣ время мѣтвы оутве
ренны къ вѣрѣ , и пре
ванци вѣ заповѣдѣхъ
твоихъ . благоволеніе , и
благостіи единаго дѣла
твоего . снѣмъ же блгвѣн
енъ не зпрѣты и блгнѣи
и жи вѣтворящѣи ти дѣломъ .
ниѣ и прѣмо и вѣ вѣскѣ

вѣско , аминь .

Мѣтва манасѣа царѣ и б
оудѣнска , вѣгда пленѣ па
нѣ быіть ѡвоеводѣ ца ра
рѣ аснріінска . и заведе ли
добавляюна , нещѣемъ аг
вѣ плаѣненіи смнрѣ ерце
свое прѣбгомъ . и по ме
ленѣ къ вѣгѣ снѣце .
и вѣсдержителю , бже
ѡцѣ нашѣ . авраамовъ ,
ісааковъ и іаковъ . и
сѣмени и прѣведнаго .
сѣтворѣвыи нѣбо и зѣлю ,
сѣзъ сѣю лѣпотю и хъ .

незпныи море слово по
веле́нїа твоего . затво
ривыи безнѣ , и запеча
таѣвъ ѿ . страшныи и
славыи и мене твоиѣ ,
егоже вѣдѣи и трепещѣ
тъ ѿ лица славы твоеѣ
їако непостоянна веле
лѣпота славы твоеѣ ,
и не терпимъ гнѣвъ ,
ѣже на грѣшники преце
ниѣ твоего . всечелена
и не селѣдоваи мѣть
обѣщанїа твоего . ты
бо еси гъ вышній мїръ ,

долгъ терпеливъ и много
милостивъ , и каже о зло
бахъ члвчскихъ . но ты
гъ помножествѣ блггн
твоеѣ , обѣща покаѣ
нїе и оставленїе съгрѣш
шымъ ктебѣ . и мно
жествомъ щедро твоиѣхъ
на рече покаѣнїе грѣшн
комъ въ спасенїе . ты оу
бо гъ бже праведныхъ .
и бже положилъ покаѣ
нїе праведнымъ твоиѣмъ .
авраамъ и исаакъ и иїако
въ не съгрѣшившимъ

пре́твѣн . но́ по́лѣжа
ѣи покая́нїе мнѣ грѣ
шномѹ . зане́ съгрѣши
ти па́че чина́ пѣска́ мо
рьска́го оумно́жшася
безако́нїа моа́ , гнѹ
мно́жшася . и́иже́ смь
досто́инъ въ зрѣ́тїи вѣ
дѣти вы́сшѹ не́бю .
ѡмно́жества́ непра́вды
мои́хъ , свѣ́данъ ѣсмь
многа́ми ѹ́дами́ же́лѣ
зы́ми . ꙗ́ко не вѣ́дѣ
етїи́ми гла́вы моѣа́ . и
и́же́ ты́ми въскло́ненїа́

зане́ прогнѣ́ва ѹ́бо́сть
твою́ , и́а́зѣ́вое пре́твѣ
нѣю́ сътвори́хъ . и́иже́ съ
твори́ бо́ла твоѣа́ , ни
съхра́нихъ повелѣ́нїи
твои́хъ . и́иже́ покла
на́ю ко́лѣне́ срѣ́ца моѣго́ ,
и́молю ꙗ́же ѡ́ тебе́ б́го
есть . съгрѣ́шихъ гнѹ
грѣ́шихъ , и́безако́нїа
моа́ ѹ́бо́ свѣ́м . но́ про
шѹ и́молю́ тебѣ́ , ѡ́
ра́днми́ гнѹ́ ра́днми́ .
и́непогѹ́би́ мене́ събеза
ко́ньми́ мои́ми . ни́же

[illegible][illegible]

۱۱۱

кѣмѣ . ноуи твой пѣ
тѣи мой дѣзгладѣю .
при кѣ сынѣмъ мѣдъ по нѣже
кѣ есть добрыи , не оутъ мѣ
довъ сладокъ есть горта
ни твоѣмъ . такоже и
на оука мѣдрости дѣш
твоѣи . по нѣшии нѣо
брацѣши , и нѣмѣти бѣ
дѣши въ послѣднѣмъ дѣи
надѣждѣ , и надѣжда
твоя не погнѣт
ѡтѣбѣ .

Кѣ вѣмъ же ѡцы ноуи
тели тако глѣтъ . не ѡ

мѣи ѡдѣтница твоѣго
казни , безмѣево есть
привѣдано въ рѣцы о тро
чате . же зломъ же нака
заніа и зженѣши еѣго .
дѣтницѣ и же даѣтъ въ
лю еѣго , на послѣдокъ по
срамѣти мѣтерь своѣю .
аще ли накажѣши еѣго же
зломъ не оумѣѣ ѡ того .
ты бо же зломъ бнѣши
еѣго , дѣшѣ же еѣго ѡада и
збавиши . аще ты въ
и нѣсти накажѣши еѣго ,
а оуи оу поконѣтъ тебѣ

ЗА
СЛВ

настарость твою . тебе
мже наплъ еице глетъ .
чада послѣшаице свои^{хъ}
родителенъ оги . еже есть
перваа заповѣдь вообѣ
тованіи . да блго будетъ
вамъ , не будете долготѣ
тны на земли .

Оцы не раздражайте
чадъ своихъ . но възпи
тайте и въ наказаніи ,
и оученіи гни . въстра
себѣ бжїи . въмѣти , въ
блгоразуміи , въ миро
номїи , въ кротости ,

въ долготерпѣніи . при
имлюще другъ друга , и
прощеніе дарующе . аще
кто къ кому пореченіе
имать . ꙗкоже нхъ да
рова на , тако и вы . на
довеѣмъ еи ми любовь
ѣже есть съ нъ съ верь
шенію . и миръ бжїи да
раздѣляется въ церцѣхъ
ваши , въ неже и звани
быете , въ единое тѣло .
и блгодари биваице ,
слово хво да вселяеся въ
ва богато . въ всѣхъ кон

прѣмростн оучаще и на
казующе себе, въшлѣхъ
мѣхъ и пѣніихъ, и пѣ
снѣ дхѣвны, обѣгати
поюще въ сѣцѣхъ ваши
гвн.

Молѣ вы братіе, наказу
йте бездѣльны, оутѣ
шайте малодѣльны,
и оутѣ немоцны,
долготерпите въ вѣсѣхъ.
блудѣте да не кто зла
за зло комѣ въздастъ.
но всегда блгоу гоните,
и къ другѣ другѣ, и къ

всѣмъ. всегда радуйте
ся, непрестанно молите
ся, о всеблгодѣтельствѣхъ
иже. се бо есть колабѣжа
оуѣ ісѣ въ ва. дѣхъ не
оугашайте. пррѣветва
не оукарайте. всѣ же и
всѣшающе, доброе съде
ржите ѿ всѣакого видѣ
ніа зла огребайтеся.
сѣ же бгъ мѣра дообѣтѣ
ва съвершѣны въ всѣмъ.
и все съвершѣнъ ва дѣхъ,
и дѣша и тѣло непорочно
въ прѣшествіе гѣнашаго

їе хѣ даєъ блудѣтъ .
Възлюбленыи чѣныи
хрієтіѣньскіи рѣскіи на
роде , греческаго закона .
їѣ еже пнеахъ вамъ , не
ѡсебе , но ѡбжтвеннхъ
аплъ нѣі оноеныи етѣхъ
оцъ оученіа , и препода
внго оцамашего іѡанна
дамаекіна , ѡграмати
кѣи , мало нѣуто . радн
екораго младенческаго
наоученіа . въ мале съ
кратнѣтъ сложн . нѣще
їи трѣды моѣ блгоуѣ

дны бѣдѣтъ ваши лю
бви . прїимѣте іѣ слю
бѣи . аѣ нѣнныхъ пн
саннхъ блгоуѣдныи съ
вождебнїе потрѣднѣ
са хѣцѣ . аще блговоли
бѣтъ , вашии нѣтѣи
молнѣвами
амннѣ .

Вѣдрѣковано волѣѣтъ ,
роікѣ , ѣ , фѣд .

ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА ВІТЧИЗНЯНОГО ДРУКАРСТВА

Іван Федоров (бл. 1525—1583)¹ — видатна постать в історії культур східнослов'янських народів. Його справедливо називають засновником друкарства в Росії та на Україні.

Відомі спроби книгодрукування (т. зв. анонімні видання) в Росії ще років за десять до виходу в світ у Москві федоровського «Апостола» 1564 р. Проте саме Іван Федоров заклав міцну основу для розвитку вітчизняного друкарства, організувавши державну друкарню в Москві, налагодивши випуск високомистецьких книг та підготувавши майстрів цієї справи. Тут 1565 року вийшло два видання «Часовника».

Як показали старі й новітні дослідження, в текст московського «Апостола» 1564 року (в порівнянні з попередніми рукописними книгами) внесено чимало дуже слушних виправлень². А це

¹ На Україні славетного друкаря називали також Федоровичем.

² Див.: Сборник памятников, относящихся до книгопечатания в России, вып. I. Текст В. Е. Румянцева. М., 1872; Г. И. Коляда. Иван Федоров — редактор первопечатного Апостола. (К 400-летию русского книгопечатания). — «Славянский сборник», II. Самарканд, 1963.

могла зробити людина, що мала для свого часу добру філологічну освіту. Набув її Іван Федоров, очевидно, в учнів або послідовників славнозвісного вченого Максима Грека.

Значні зміни, які зробив Іван Федоров у текстах «Апостола» та другого видання «Часовника», за тих часів легко було оголосити єретичними¹. Так воно й сталося. Звинувачений реакційними колами в єресі, Іван Федоров із своїм сподвижником Петром Мстиславцем перейшов на службу до відомого білоруського магната, литовського гетьмана Григорія Ходкевича. У Ходкевичевому маєтку, в містечку Заблудові, поблизу Білостока, вони устаткували друкарню й видали 1569 року «Учительне евангеліє». Наступного року Іван Федоров (без П. Мстиславця, котрий переїхав до Вільна) випустив «Псалтир із Часословцем». Незабаром Г. Ходкевич відмовився від друкування книг і запропонував Івану Федорову роботу в сільському господарстві. Та друкар не зрадив свого покликання — «въмѣсто же житныхъ сѣменъ духовная сѣмена по вселенный разсѣвати»².

¹ Див.: О. О. Сидоров, Г. І. Коляда. Першодрукар Іван Федоров. — У зб.: Книга і друкарство на Україні. К., «Наукова думка», 1965.

² Цитати й приклади із старовинних пам'яток подаємо в спрощеній транскрипції, зокрема опускаємо кінцевий ъ, вживаємо я на місці ѧ, у на місці оу, у; о на місці ѿ, ѿ замість ѧ, і на місці ї. Надрядкові літери внесено в рядки. Пунктуація, написання разом, окремо й через риску, мала й велика літери вживаються відповідно до теперішніх правил. Варто зазначити, що церковнослов'янські

Близько 1572 року Іван Федоров переїхав до Львова, де заснував власну друкарню. Тут він 1574 року видав «Буквар» та «Апостол» — перші відомі друковані книги на Україні¹. Опинившись у матеріальній скруті, він став на службу до князя Костянтина Острозького, який призначив його управителем маєтностей Дерманського монастиря на Волині. Десь у 1577 р. переїхав в Острог і там при замку князя Костянтина Острозького обладнав друкарню. 1578 року в Острозі вийшов грецький «Буквар» та друге видання львівського «Букваря», 1580 року — «Новий завіт із Псалтирем», у 1580—1581 рр. — Біблія та т. зв. «Хронологія» Андрія Римпії. У 1582 р. Іван Федоров повернувся до Львова, де 5.XII 1583 року помер. Похований у церкві Онуфріївського монастиря².

* * *

Іван Федоров заслуговує глибокої вдячності й пошани нащадків не тільки як першодрукар, ви-

тексти читались у давнину згідно з артикуляцією й звуковою системою живої мови кожного народу, який користувався ними. Наприклад, українці вимовляли тверді приголосні перед *е*, літери *ы* та *и* читали як сучасне *и*, *ѣ* — як *і* (див.: Н. Н. Дурново. Введение в историю русского языка. М. «Наука», 1969, с. 41).

¹ Оpubліковано кілька статей про можливість існування друкарства у Львові та в інших українських містах до І. Федорова, але переконливих доказів цього не наведено.

² Детальніші відомості про життя й діяльність І. Федорова можна знайти в таких книгах: У истоков рус-

датний майстер книжкового мистецтва і художник-гравер. Порівняно недавно виявлені та опубліковані три не відомі науці видання Івана Федорова, про які йтиметься далі, показують, що він був визначним гуманістом-просвітителем.

Іван Федоров бдів про те, щоб книга йшла в народ і ширилася писемність серед простого люду, про який він з великою теплотою і вдячністю за допомогу в заснуванні львівської друкарні писав у післямові до «Апостола» 1674 року. Першодрукар близько до серця сприйняв культурно-освітні потреби братнього українського народу, що зазнавав дедалі більших утисків від шляхетсько-католицьких панівних верств Речі Посполитої. Він уклав і видав «Буквар»¹, про призначення якого писав: «...ради скорого младенческаго научения... сложных». Ця книжечка могла бути успішно використана для навчання

ского книгопечатания. М., Изд-во АН СССР, 1959; 400 лет русского книгопечатания (1564—1964 гг.), т. I. М., «Наука», 1964; Книга і друкарство на Україні. К., «Наукова думка», 1964; Я. П. Запорожский. Мистецтво книги на Україні в XVI—XVIII ст. Вид-во Львівського університету, 1971; М. П. Ковальський. Джерела про початковий етап друкарства на Україні. (Діяльність першодрукаря Івана Федорова в 70-х — на початку 80-х рр. XVI ст.). Дніпропетровський державний університет, 1972; Е. Л. Немировский. Начало книгопечатания на Украине. М., «Наука», 1974.

¹ Так доцільно називати умовно (виходячи з її характеру й призначення) книжку І. Федорова, що не має заголовка.

грамоті й поза школою як дітьми, так і дорослими.

«Видруковано во Львовъ року а фод' (тобто 1574-го)», — читаємо останній рядок «Букваря». Місяць і день закінчення праці над книгою не зазначені. Точні вихідні дані має «Апостол» — 15.II 1574 року. Котра ж книга була перша? Дослідники звернули увагу на одне дуже цікаве зауваження в післямові до «Букваря» — «аще сіи труды моя блгоугодны будут ваши любви, прїимьте сія с любовью, а я и о иных писанїях блгоугодных... потрудитися хощу» — й висловили різні міркування щодо його змісту.

Одні вчені вважають, що, може, Іван Федоров і виконав свою обіцянку — склав та надрукував інші книги, але про них нічого не відомо, як ще зовсім недавно нічого не знали ми про його «Буквар»¹. Інші припускають, що автор мав на меті продовжити в майбутньому видання шкільних підручників, здійснивши це пізніше в Острозі². На наш погляд, Іван Федоров тут робить натяк, що «Буквар» — перша ластівка його друкарні на Україні, а «інші писання» — це львівський «Апостол», над яким він іще працював. Тут варто взяти до уваги й те, що пізніше в Острозі, перед тим, як випустити в світ «Новий завіт із Псалтирем»

1580 року, він близько 1578 року вдруге видав свій «Буквар» (див. далі).

Отже, є досить вагомі підстави для висновку, що «Буквар» Івана Федорова — перша досі відома друкована книга на Україні (не виключено, що його видання 1574 року не було перше). Але й безвідносно до цього він є першою друкованою східнослов'янською книжкою світського призначення.

Широкий науковій громадськості «Буквар» Івана Федорова став відомий 1954 р.¹, а наступного року з'явилась повна фоторепродукція цієї пам'ятки в бюлетені бібліотеки Гарвардського університету (США), в якій вона зберігається тепер. Ця публікація супроводжується докладним дослідженням пам'ятки — статтями американських філологів Р. Якобсона та В. Джексона². Записи на «Букварі» свідчать про те, що він потрапив із України за кордон (в Італію) ще в першій половині XVII ст. Видавництво «Дніпро» 1964 року випустило пам'ятку фотомеханічним способом під назвою «Граматика Івана Федорова».

Цей посібник — не звичайний буквар. У ньому вміщено й важливі елементи для засвоєння особливостей граматики церковнослов'янської мови у східнослов'янській редакції, або, як її тоді називали, словеноруської мови.

¹ Див. зазначену вище статтю О. Сидорова і П. Коляди, с. 31.

² Див. зазначену вище працю М. П. Ковальського, с. 27.

¹ Див.: А. А. Сидоров. Первая русская печатная грамматика. — «Славяне», 1954, № 12.

² Див.: Harvard Library Bulletin. Vol. IX, № 1. Cambridge Mass., 1955.

На першій сторінці «Букваря» подано тодішню азбуку. Очевидно, послідовність розташування літер у ній відбивала більш-менш усталену традицію, особливо щодо місця суто кириличних букв. Але завдяки І. Федорову вона міцно закріпилась і через наступні букварі й граматики дійшла до нашого часу. З відповідними змінами, зумовленими вилученням із вжитку окремих літер чи введенням нових, такий порядок літер зберігається в абетках усіх писемностей, які користуються кирилицею.

Азбука наводиться й у зворотному порядку, теж за традицією¹ (таке засвоєння її обстоював, зокрема, філолог Костянтин Граматик ще в XV ст.), далі — впереміш. Наступні дво- і трибуквові сполуки подано як вправи для читання складів.

Суто букварним матеріалом Іван Федоров не обмежився. Як подальший етап в опануванні письма тут подано три спеціально виділені невеликі розділи, складені так, щоб готувати дітей до вивчення систематичної граматики.

Перший розділ — «А сія азбука от книги осмочастныя, сиречь грамматики» — це зразки відмінювання в теперішньому часі (однина, двоїна, множина) різних дієслів, які починаються на кожну літеру алфавіту (для глибшого засвоєння азбуки й тут спочатку друкуються назви букв)

¹ Див.: И. В. Ягич. Рассуждения южнославянской и русской старины о церковнославянском языке. — Исследования по русскому языку, т. I, ч. III. СПб., 1885—1895, с. 433.

від буки — будя, будиши, будит... до ща — щедря, щедриши, щедрит... У кінці розділу знаходимо зауваження про форми «страдального залого» дієслова *бити* в різних часах.

Автор «Букваря» у післямові зазначив: «...писах вам не от себе, но от... преподобного... Іоанна Дамаскина от грамматики, мало нечто... сократив...» Справді, матеріал, що відноситься до «страдального залого» дієслова *бити* знаходимо в популярній у південних та східних слов'ян граматичній праці, один зі списків якої має заголовок «Сѣго Іоанна Дамаскина о осмих частех слова...»¹. Аналогію до решти матеріалу цього й наступних двох розділів — «По прозодіи...» та «По ортографіи...» знаходимо у відомому у багатьох списках збірнику «Книга г҃ѣмая буквы...», на що вже давно звернули увагу дослідники². Найраніші списки «Книги...» збереглися від XVI ст., але поки що не з'ясовано точно, раніше чи пізніше від «Букваря» Івана Федорова вона укладена. Виходячи з того, що в «Книзі...» загалом більше граматичних текстів, ніж у «Букварі», можна гадати, що вона виникла раніше

¹ Див. зазначену вище працю І. В. Ягича, в якій автор довів, що ця пам'ятка, котру віддавна приписували І. Дамаскинові, а слов'янський переклад — Іоанну екзархові болгарському, насправді укладена в Сербії десь у XIV ст. і є перекладом невідомої грецької або компіляцією кількох грецьких праць, с. 297—319.

² Див.: Т. А. Быхова. Место «Букваря» Ивана Федорова среди других начальных учебников. — Известия АН СССР. Отделение литературы и языка, т. XIV, вып. 5. М., Изд-во АН СССР, 1955, с. 471 та ін.

й Іван Федоров користувався нею¹. Проте перший і третій розділи «Букваря» повніші і досконаліші, ніж у «Книзі...». Під заголовком «А се осмочаствъ от граматикія» у «Книзі...» дається тільки форма теперішнього часу дійсного способу дієслова *быти*, а в Івана Федорова в азбучному порядку відмінюється низка дієслів, яких в інших пам'ятках цього типу немає. Слід зазначити, що в багатьох списках праці, яку приписували І. Дамаскинові, а також у згаданій «Книзі...» знаходимо форми дієслів першої особи однини теперішнього часу з закінченням *-я*: *творя*, *бія* і т. д. Це болгарська форма (тобто, *творю*, *бію* і т. д.). Із подальших прикладів «Букваря», зокрема *крестя*, *нося*, *славя*, видно, що болгарські форми теперішнього часу були сприйняті як дієприслівники. З цього погляду форма *будя* була б неправильна, бо дієприслівник у східнослов'янських мовах XVI ст. мав форму *будучи*, тому Іван Федоров вдало підібрав замість слова *быти* інше — *будити*.

Перший розділ допомагав учням засвоїти елементи дієвідмінювання.

¹ Див.: В. И. Лукьяненко. Азбука И. Федорова, ее источники и видовые особенности. ТОДРЛ, т. XVI. М.—Л., Изд-во АН СССР, 1960. В цій праці автор твердить, що граматичні елементи «Букваря» не виходять із якого-небудь відомого джерела, що «частковий збіг... морфологічних форм зі змістом деяких текстів, об'єднаних у складі «Книги глаголемой буквы...», ще не говорить про те, що граматичні розділи підручника І. Федорова були запозичені з цього зведення статей...», с. 216.

Третій розділ — «По ортографіи...» — також досконаліший за відповідний розділ «Начало буквъ по ортографіи» зазначеної «Книги...».

В обох джерелах — і в «Книзі...», і в «Букварі» — знаходимо відмінкові форми іменників та похідних від них прикметників, що традиційно писалися під титлами, тобто скорочено (аггл — ангел, мтєрь — матєрь). Проте Іван Федоров прагнув не тільки навчити дітей читати слова під титлами, але й відмінювати іменники та прикметники, тому ввів у «Буквар» також різні форми слів *живот*, *зло*, *зиждатель*, які під титлами ніколи не писалися.

Закінчуючи огляд цих частин «Букваря», зауважимо, що в невеликому другому розділі «Букваря» — «По прозодіи...» — подано (в алфавітному порядку) дієслова у формах 2-ї особи однини наказового й дійсного способів, які відрізняються лише наголосом. Але тут зустрічаємо й інші пари: *і рѡд* — *ѣрод* (тобто *Ірод*), *ѣми* — *ими* (тобто «ними» — «піймай»), *жиѣище* (тобто «житло»), *жѣище* (згрубіле від «жила»).

Підготовка дітей до засвоєння елементів граматики з самого початку вивчення письма практикувалася у східних слов'ян здавна. Мелетій Смотрицький у передмові до своєї славнозвісної «Граматики» (1619 р.) також радив привчати дітей, які опановують письмом, до «склопеній граматичных».

Азбучний акровірш — у нашій пам'ятці перший текст для пов'язаного читання. В процесі

навчання подібні тексти використовувалися дуже давно, але тут вміщено зразок, що був, можливо, спеціально складений для «Букваря»¹ (не виключено, що його написав сам Іван Федоров).

Другу частину книжки Івана Федорова складають тексти для читання та заучування напам'ять — т. зв. щоденні молитви (до яких долучено молитви Василя Великого й Манасії), які звичайно знаходимо і в «Часовниках». Використання цих текстів для вправ у читанні й писанні мало в південних і східних слов'ян також давню традицію, як видно з твору Костянтина Грамматика².

Далі йдуть звернені до дітей сентенції про корисність навчання та на морально-етичні теми, що є уривками з біблійної «Книги притчей Соломонових». До батьків звернені уривки про виховання дітей із послань апостола Павла (це — доказ того, що «Буквар» був розрахований також і на дорослих). Релігійна ідеологія була на той час панівною і в школі, тому в «Букварі» вміщено тексти саме такого змісту.

Незабаром після появи фоторепродукції «Букваря» А. С. Зьорнова повідомила, що в Копенгагені зберігається неповний примірник другого видання його, надрукованого в Острозі не раніше, на її думку, 1580—1581 рр., тобто водночас з іншими острозькими книгами І. Федорова або пізніше.

¹ Див. зазначену вище працю В. Лук'яненко, с. 217—219.

² Див. зазначену вище працю Г. В. Ягича, с. 433—441.

Місце надрукування (визначено за острозьким шрифтом пам'ятки¹) невдовзі підтвердилося.

Про повний примірник другого видання «Букваря», який зберігається в бібліотеці м. Готи (НДР), стало відомо 1961 р. Великий інтерес викликало також повідомлення про те, що в одній книжечці, разом з цим «Букварем», опрацьовано ще один, досі не знаний, друк Івана Федорова — посібник для навчання грецької мови, який має вихідні дані — Острог, 18.VI 1578 р.² Кілька років тому опубліковано ґрунтовне книгознавче дослідження цих текстів і фотокопії обох пам'яток³. Нововідкрита книжка 1578 року не має заголовка. На першій її сторінці сказано про заснування друкарні й школи в Острозі, що «напечатана сія книжка по-грецескіи альфа, вита, а по-рускіи аз, буки перваго ради наоученія дбѣтскаго... Іоанном Феодоровичем»⁴. На третій сторінці пам'ятки спочатку йдуть великі грецькі літери, далі — малі, над якими дано кирилицею

¹ Див.: А. С. Зернова. Книги кирилловской печати, хранящиеся в заграничных библиотеках и неизвестные в русской библиографии. Государственная библиотека СССР им. В. И. Ленина. Труды, т. II. М., Изд-во АН СССР, 1958, с. 26—28.

² Див.: H. Claus. Slavica — Katalog der Landesbibliothek Gotha. — «Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas», X. Berlin, 1961.

³ Див.: Dr. hab. H. Grasshoff — J. S. G. Simons. Ivan Fedorovs griechisch-russisch-kirchenslawisches Lesebuch von 1578 und der gothaer Bukvar' von 1578/1580. Berlin, Akademie-Verlag, 1969.

⁴ Визначення цієї пам'ятки Г. Грассгоффом і Й. Сіммонсом як грецько-русько-церковнослов'янської читанки — неточне. (Прим. автора).

їхні назви (*алфа, ента, гама, дельта* і т. д.), потім — упереміш малі літери, а в кінці сторінки — графічні варіанти їх.

Решту книжечки (яка загалом налічує 16 сторінок) займають т. зв. щоденні молитви грецькою і паралельно церковнослов'янською мовами, причому вони надруковані так, що кожному слову грецького стовпчика відповідає в тому ж рядку слово церковнослов'янського. Таке розташування текстів мало допомогти легше запам'ятовувати грецькі слова й форми. Невідомо, хто написав цей «Буквар» (автором його міг бути хтось із викладачів Острозької школи — Герасим Смотрицький або Дем'ян Наливайко; можливо, в складанні його брав участь і сам друкар). Своєю структурою він нагадує львівський «Буквар» 1574 року. Але в грецькому «Букварі» немає дво- і трибуквових сполук. Передбачалося, мабуть, що складати літери діти повинні вміти, вже вивчивши слов'янське письмо. Немає тут і елементів граматики. На підставі цього виникає припущення, що друге, острозьке, видання слов'янороського «Букваря» Івана Федорова було надруковано раніше або водночас із грецьким, тобто не пізніше 1578 р.

Острозький «Буквар» має заголовок «Начало ученія дбтемъ, хотящим разумѣти писаніе». Текст острозького видання цілком повторює текст львівського (в другому виданні було виправлено друкарські помилки першого, але з'явилися інші)¹.

¹ Див. зазначену вище працю А.С. Зьорнової, с. 27—28.

Острозьке видання «Букваря» було доповнено новим твором — «Сказанієм, како состави стѣни Кирил философъ азѣбуку по языку словенъску и книги преведе от греческих на словенскіи языкъ». Так віддавна називали трактат болгарина Чорноризця Храбра «О письменѣх» (складений десь у X ст.), що був дуже популярний у ті часи і дійшов до нас у численних списках¹. За виданням Івана Федорова він і пізніше передруковувався у східнослов'янських букварях XVI—XVII ст.² «Сказаніє...» — твір справді світського змісту. Чорноризець Храбр захищає у ньому старослов'янську писемність від нападок ворогів, прагне довести, що вона має такі ж підстави бути у вжитку, як і давньоєврейська, грецька й латинська. В умовах XVI ст., коли посилювався шляхетсько-католицький натиск на українську і білоруську культури, «Сказаніє...» звучало актуально. Не виключено, що надрукування його було першою реакцією на книгу єзуїта П. Скарги «О jedności kościoła bożego...» (Вільно, 1577 р.), автор якої, крім іншого, всіляко прагнув принизити слов'янороську мову — одне із знарядь культури східних слов'ян, непомірно звеличуючи грецьку й латинську. Публікація зазначеного

¹ Див. зазначену вище працю Г. В. Ягича, с. 297—319.

² Див.: J. D. A. Barnicot and J. S. G. Simons. Some Unrecorded Early-printed Slavonic Books in English Libraries. Oxford Slavonic Papers, Vol. II. Oxford. Oxford at the Clarendon Press, 1951.

трактату була своєрідним початком друкованої полеміки.

Книжка Івана Федорова з більшими чи меншими змінами перевидавалася багато разів¹. Видатний просвітитель дав зразок букваря для наступних діячів на ниві освіти. Федоровські традиції в східнослов'янських букварях збереглися аж до XVIII ст.². Від «Букваря» І. Федорова починається й друкована граматична традиція у східних слов'ян. Разом з тим видання Івана Федорова є чудовим зразком друкарського мистецтва.

Ця книжка видатного гуманіста відіграла важливу роль у розвитку освіти, зміцненні світського струменя в письменстві, в єднанні культур російського, українського та білоруського народів.

В. Німчук

¹ Див. зазначену вище працю Т. А. Бикової, с. 472—473.

² Там же.
